

Prof. dr habil. Marek Zirk-Sadowski
Katedra Teorii i Filozofii Prawa
Wydział Prawa i Administracji
Uniwersytet Łódzki

Łódź, 19 maja 2024 r.

Ocena osiągnięć naukowych oraz aktywności naukowej, organizacyjnej i
dydaktycznej dr. Przemysława Tacika

I.

Ocena osiągnięcia naukowego, określonego w art. 219 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym stanowiącego znaczny wkład w rozwój określonej dyscypliny

1.1. Ocena rozprawy habilitacyjnej

*Przedstawiona jako podstawowe osiągnięcie praca, zatytułowana **Deconstructing Self-Determination in International Law. Sovereignty, Exception, and Biopolitics**, Brill: Leiden/Boston 2023, jest dziełem oryginalnym, mającym na celu kompleksową prezentację zagadnień związanych z całościową analizą prawa do samostanowienia w paradygmacie krytycznej teorii prawa. Pragnę jednak zaznaczyć, że moja ocena tego utworu nie dotyczy problemów ściśle związanych z nauką prawa międzynarodowego publicznego, ale ogranicza się do aspektu filozoficzno-prawnego.*

Zarówno **tytuł pracy**, jak i układ jej treści zasługują na akceptację tak od strony poprawności określenia przedmiotu, jak i jego prezentacji w treści pracy. W jego pierwszym członie pojawia się wskazanie zasadniczej tematyki, a w drugiej części zaznaczenie perspektywy badawczej.

Zgadzam się z Habilitantem, że książka jest kompleksową analizą prawa do samostanowienia w paradygmacie krytycznej teorii prawa, choć należy zauważyć, że tylko głównego dzisiaj nurtu CLT. Z jednej strony stara się uchwycić znaczenie, zakres i rzeczywiste funkcjonowanie prawa do samostanowienia w trzeciej dekadzie XXI wieku, zwłaszcza w kontekście niedawnych wydarzeń, takich jak niepodległość Kosowa, aneksja Krymu przez Rosję, próby Katalonii zdobycia niepodległości i rosyjska agresja na Ukrainę. Zdaniem Autora, te właśnie wydarzenia ujawniły, że korpus prawa do samostanowienia ustanowiony w okresie dekolonizacji pod auspicjami ONZ jest niewystarczający dla praktyki i rzeczywistości współczesnych stosunków międzynarodowych. Autor dokonuje szczegółowy i aktualny przegląd istniejących norm, orzecznictwa, praktyki i literatury na ten temat w ośmiu językach. Z drugiej strony, ta podstawa pozwala na skonstruowanie rozumienia prawa do samostanowienia z perspektywy tego co wnosi krytyczna teoria prawa - critical legal theory (s.8). W doktrynie prawa międzynarodowego krytyczna teoria prawa (CLT) ma stosunkowo słabe korzenie, podczas gdy samostanowienie, ze swojej natury, wiąże się z szeroko diskutowanymi kwestiami podmiotowości politycznej, budowy narodu, reprezentacji, demokracji i wykonywania władzy poprzez upodmiotowienie. Trzeba w tym miejscu zauważyć, że również w ogólnej teorii prawa pozycja CLT jest słaba, głównie przez jej koneksje z marksizmem i lewicowymi trendami w filozofii. Dopiero ostatnio, po „opadnięciu kurzu” starć z końca XX wieku obserwujemy powolną odbudowę popularności tej myśli, co jest przejawem osłabienia myśli liberalnej i rozwinięciem się pluralizmu filozofii prawa. Jak cała krytyczna filozofia prawa CLT ma obecnie w Polsce dobrą pozycję, choć tylko wśród teoretyków prawa. Próba zastosowania jej w szczegółowej nauce prawa, jaką jest nauka prawa międzynarodowego publicznego, jest zatem godna poparcia, bo jej następstwem, choćby przez polemiki, będzie dalszy rozwój aparatury pojęciowej tej nauki. Można mieć nadzieję, że podobne tendencje pojawią się w doktrynach praw człowieka, a w szczególności w rozwijających się intensywnie koncepcjach praw człowieka tzw. trzeciego stopnia.

Słusznie zatem Autor wybrał koncepcję samostanowienie jako przedmiot dociekań. Książka zawiera kompleksowe ramy teoretyczne mające na celu opracowanie nowego paradygmatu krytycznej teorii prawa w prawie międzynarodowym oparte przede wszystkim na najnowszych osiągnięciach CLT, pewnych nurtach współczesnej filozofii (szczególnie myśli Giorgio Agambena i Jacquesa Derridy) oraz inspiracjach czerpanych z teoretycznego zwrotu w prawie międzynarodowym. Na tej teoretycznej podstawie książka krytycznie analizuje wszystkie istotne kwestie związane z prawem do samostanowienia, takie jak treść uprawnień wynikających z tego prawa, ich zamierzonego adresata, związek z pojęciem secesji w prawie międzynarodowym, pojęcie prawa do demokratycznego rządzenia, metody egzekwowania prawa do samostanowienia oraz kwestię jednorazowego lub trwałego charakteru samostanowienia.

Jak zauważa Autor, prawo do samostanowienia często przedstawiane jest w doktrynie prawniczej jako dotknięte różnymi nieścisłościami i paradoksami. Jednakże, są one zazwyczaj traktowane jako nierozwiązywalne problemy doktrynalne, a nie strukturalne aporie. W przeciwieństwie do tego, krytyczna teoria prawa, w duchu Hegla, stara się pokazać, jak pozornie przejściowe problemy pewnych instytucji prawnych są w rzeczywistości ich stałymi elementami funkcjonalnymi, wzmacniającymi określone formy hegemonii międzynarodowej. Dlatego, zdaniem Autora, aby wyjaśnić aporie prawa do samostanowienia, nie wystarczy je zidentyfikować lub zaproponować rozwiązania de lege ferenda. W tym zakresie książka ma na celu przedstawienie silną krytyczną teorię prawa do samostanowienia, która postrzega jego

obecny niejednoznaczny i paradoksalny status nie jako stan niedorozwoju czy doktrynalne niezrozumienia, ale raczej jako instrument prawny, który funkcjonuje poprzez stały dyskurs, a nie pomimo ich istnienia (s.10).

Książka składa się z dwóch warstw. Pierwsza, to kompleksowa i wielojęzyczna analiza istniejącej literatury prawniczej, aktów prawnych oraz międzynarodowego i krajowego orzecznictwa. Druga warstwa, to skonfrontowanie tej analizy z perspektywą CLT, która ma na celu przedstawienie strukturalnych aporii prawa do samostanowienia jako konsekwencji jego specyficznej roli w prawie międzynarodowym. Jest to próba wprowadzenia regulacji przez prawo międzynarodowe, której podstawą jest proces legitymizacji prawno-symbolicznej podmiotów pierwotnych prawa międzynarodowego: państw. Innymi słowy, prawo do samostanowienia jest próbą podejmowaną dla udoskonalenia przez naukę prawa międzynarodowego regulacji swojego własnego otoczenia poprzez samoodstąpienie od pola, które zwykle reguluje, i zaoferowanie nowej konstrukcji relacji sfer "polityki" i "faktów". Jest to, moim zdaniem, interesująca teza, gdyż w jej świetle, niejednoznaczności i nieskuteczności prawa do samostanowienia, które często są przedmiotem krytyki i zainteresowania w doktrynie, pojawiają się jako narzędzia wykorzystywane w unikalnej roli, jaką odgrywa samostanowienie w prawie międzynarodowym. Dynamizm zjawiska samostanowienia jest tak duży, że semantyka, którą się tworzy dla jego funkcjonowania musi być w stałej gotowości do zmian.

Głównym osiągnięciem pracy jest zatem połączenie dogłębnej analizy prawa międzynarodowego z silnym podejściem teoretycznym, wpisujące się w ramy niedawno rozpoczętej teoretycznej fali w prawie międzynarodowym. Habilitant odwołuje się do prac Ntina Tzouvali, Roberta Knoxa, Ignacio de la Rasilla i Jeana d'Aspremonta. Cenny jest wysiłek Autora, aby stworzyć nowy paradygmat interpretacji prawa do samostanowienia. Podbudowanie nauki prawa międzynarodowego publicznego innowacyjnymi trendami we współczesnej filozofii i socjologii, jest godne uznania i nawiązuje do starej tradycji filozofii prawa, której przykładem było kiedyś zaangażowanie się Kelsena w budowę filozoficznych podstaw prawa międzynarodowego publicznego. *Myślę, że powyższy zarys treści pracy wykazuje, że główne tezy pracy są wyraźne, pojawiają się już we wprowadzeniu i są analizowane w sposób szczegółowy w poszczególnych częściach rozprawy, a następnie podsumowane w zakończeniu.*

Struktura pracy jest jasna. Składa się na nią wprowadzenie, pięć rozdziałów i wnioski jako zakończenie. Monografia została napisana w języku angielskim i wydana w ważnym i wysoko cenionym wydawnictwie Brill.

Rozdział I (*It is What It Is Not: Introductory Critical Perspectives on the Right of Self-Determination of Peoples*) wprowadza czytelnika w analizę prawa do samostanowienia w krytycznej teorii prawa. Rozwinięto w nim wszystkie podstawowe elementy teoretyczne, którymi posłużono się w dalszej części książki i w tym zakresie jest to rozdział zasadniczy dla oceny wartości filozoficzno-prawnej omawianej pracy. Autor zapowiada w nim potrzebę rozwinięcia warstwy teoretycznej doktryny prawa międzynarodowego, aby ukazać, w jaki sposób prawo ludów do samostanowienia może być teoretycznie ujęte za pomocą metod i perspektyw CLT (s. 10-13). Zarysowuje krytykę typowych doktrynalnych podejść do samostanowienia, pokazując, które jego obszary uznają one za najbardziej problematyczne (s.14-27). Autor podkreśla jednak, że nie chce dokonać metodologicznego, czy doktrynalnego

studium CLT, ale chce je ukazać tylko jako sposób wzbogacenia tradycyjnej doktryny samostanowienia(s.20). Ma pomóc w analizie miejsca polityki w prawie międzynarodowym, źródłach oporów wobec władzy prawa w relacjach międzynarodowych. a nawet rekonstrukcji relacji między elementami prawnymi i politycznymi w prawie międzynarodowym. Zamiast spoglądać na prawo międzynarodowe z perspektywy normatywnej chce skupić się na pytaniu, kiedy nieefektywność prawa międzynarodowego jest wpisana w jego własną konstrukcję i czym jest to spowodowane (s. 19).

Autor opisuje całą problematyczność doktryny samostanowienia dostrzeganą w nauce prawa międzynarodowego. Zmuszanie nauki prawa międzynarodowego do wyrzucania wielu istotnych problemów samostanowienia poza paradygmat nauki prawa, jest właśnie źródłem impulsu dla podejścia krytycznego, które właśnie w słabości paradygmatu dostrzega sygnał dla konieczności wprowadzenia nowych kategorii badawczych. Nie uznaje zatem problemów ze stanowieniem jako przejaw słabości nauki prawa międzynarodowego, ale raczej jako możliwość dla ujawnienia się niedostrzeganej dotąd głębszej warstwy wynikającej z „zewnętrzności” prawa międzynarodowego. Ten zamiar jest bardzo istotny dla Autora. Celem pracy nie jest ulepszanie istniejącego paradygmatu nauki prawa międzynarodowego, ale wykorzystanie ich do zarysowania krytycznej filozofii prawa międzynarodowego publicznego.

Krytyka jest postawą filozoficzną, która tylko wydobywa tzw. aporie i naprowadza tym samym na nowe filozoficzne uchwycenie samostanowienia na bazie tych pozornie nieistotnych słabości. Tą drogą dokonuje się to co najważniejsze, czyli krytyczne uchwycenie rzeczywistości prawa i jego zewnętrzności. Moja trochę ryzykowna interpretacja zamiarów Autora ma chyba uzasadnienia w rozważaniach choćby na stronie 23-24. W ten sposób do myślenia Habilitanta wkracza dialektyczne uchwycenie rzeczywistości, które najlepiej przedstawił Hegel.

Następnie Autor przedstawia krytykę (w Kantowskim sensie) typowych doktrynalnych podejść do samostanowienia, pokazując, które jego obszary uznają one za najbardziej problematyczne. Za pomocą przeglądu tego, co David Kennedy nazywa „powracającymi strukturami retorycznymi” (‘recurring rhetorical structures’), ustala się, gdzie znajdują się podstawowe aporie tego prawa, widoczne w teoretycznych zamknięciach doktryny. Dużo takich impasów zawiera zdaniem Autora, literatura dotycząca ustaleniu definicji prawa do samostanowienia lub form jego „wykonywania” i chyba dlatego została wybrana dla poszukiwania nowej filozoficznej warstwy dogmatyki. Podrozdział trzeci przygotowuje przyszłe przedstawienie prawa do samostanowienia jako stanu wyjątkowego właściwego prawu międzynarodowemu; robi to poprzez dokładniejszą analizę koncepcji stanu wyjątkowego Carla Schmitta i Giorgia Agambena oraz jej przeniesienie na poziom międzynarodowy (co jest szczególnie istotne o tyle, że teorie suwerena, wyjątku i stanu wyjątkowego były przez obu tych myślicieli lokowane na poziomie państwowym, nie międzynarodowym). Czwarty podrozdział opiera się na inspirowanych myślą psychoanalityczną oraz filozofią Michela Foucaulta, w których poddano analizie związku samostanowienia z dwiema niejako figurami retorycznymi, : wojny oraz „spirali samostanowienia”, czyli spontanicznie powstającego łańcucha kolejnych secesji wyzwolonego przez pewien akt samostanowienia). Autor korzysta z materiałów przedstawiających te zjawiska w tradycyjnej doktrynie samostanowienia nazywając je tylko lekturami symptomatycznymi. Potwierdza to głównym zamiar Autora, aby nie podważać paradygmatu nauki prawa międzynarodowego, ale traktować je tylko jako źródło dla refleksji filozoficznej, która wyjaśni źródła zatrzymywania refleksji naukowej na pewnych problemach.

Wreszcie piąty podrozdział przedstawia i adaptuje pojęcie biopolityki do prawa międzynarodowego, ukazując prawo ludów do samostanowienia jako pole relacji w trójkącie naród – suwerenność – prawo międzynarodowe

Rozdział II (*A Critical Genealogy of the Right of Peoples to Self-Determination*) rozdział dotyczy historii prawa ludów do samostanowienia (s. 110), ale w odróżnieniu od klasycznego podejścia historycznego, zamiast przedstawiać spójną, linearną i progresywną historyczną narrację o rozwoju samostanowienia, stara się pokazać jej dzieje jako oparte na niespójnościach, krytycznych momentach, nieciągłościach oraz ideologicznych przesłonach (s.111). Prezentuje dzieje samostanowienia jako niezdominowane przez źródła lub *telos* prawa do samostanowienia w przeciwieństwie – podczas gdy doktrynalne ujęcia pozostają zdominowane przez wizję tego prawa, opracowane po II wojnie światowej pod egidą ONZ, jako punktu docelowego i finalnego rozwoju samostanowienia (s. 112). Autor podkreśla, że samostanowienie jest zjawiskiem donioślejszym, dawniejszym i szerszym niż jego prawne wcielenia, wykazującym ścisłe związki z nowoczesnym charakterem polityczności, konstrukcją suwerenności narodu, demokracją i prawem międzynarodowym opartym na suwerennych państwach. Zamiast terminu historia Habiolitant używa kategorii genealogii, która pozwala odkodować konkretne układy praktyk (w Foucaultowskim sensie) i ich ideologicznych reprezentacji jako wcieleń samostanowienia, które usiłują uchodzić za jego wyczerpującą reprezentację. Chodzi zatem o analizę problemu, jak w poszczególnych epokach samostanowienie miało inne znaczenia i konotacje. Można zatem mówić o przeprowadzonej przez Autora krytyce czasowego ujęcia samostanowienia (s.112). Duże znaczenia dla omawianego rozdziału miała praca K. Knop "Diversity and Self determination in International Law". Autor bada czasowość tradycyjnego paradygmatu samostanowienia, który nazywa „od amerykańskiej rewolucji do Kosowa” s.112). Nie dostrzega w nim linearnego rozwoju, co jest jednym z kontrargumentów wobec linearnej wersji historii Fukuyamy (s.113). Opis czasowości jest zatem pełen sinusoidalnych symptomów. Autor nie wyjaśnia jednak dokładnie na czym ma polegać owa nielinearność w rozwoju samostanowienia, bo nie przedstawia jej docelowego, własnego modelu. Rozdział – prócz teoretycznego wprowadzenia do zaczerpniętego w dużym stopniu od Foucaulta pojęcia genealogii i jego adaptacji do prawa międzynarodowego – podzielono na podrozdziały odpowiadające poszczególnym epokom samostanowienia: 1. od wieku XVIII do początku I wojny światowej (s.112-137), w którym zrodził się antyimperializm i antynacjonalizm samostanowienia, 2. od początku I wojny światowej do zakończenia II wojny światowej (s.138-154), w którym pojawiły się sądowe lub quasi sądowe decyzje organów międzynarodowych o przyznaniu prawa do samostanowienia (s.150), ale wyroki opierały się na łasce już istniejących państw. Autor na przykładzie polityki Hitlera, przedstawia interesująco instrumentalizację tej koncepcji. 3. zimnej wojny (s.156-191) i roli Karty Atlantyckiej, zmiany roli paradygmatu samostanowienia, która stała się bronią w ideologicznej walce obu stron zimnej wojny i dotyczyła tzw. ludów, ale określanych terytorialnie a nie państw i w ten sposób została szeroko użyta w procesach dekolonizacyjnych. Szeroko została przedstawiona rola rezolucji ONZ o dekolonizacji z 1960 r. Podobnie omówiona została rola tzw. Covenants z 1960 r (s.169 i n.) oraz Deklaracja o zasadach Prawa Międzynarodowego. Autor rozważa również pojawienie się klasycznego modelu prawnej konstrukcji samostanowienia, która w tym okresie się upowszechniła (s.181 i n.) i jego wewnętrzne sprzeczności, które ujawniły się w procesie dekolonizacji (s. 186 i n). 4. liberalna faza samostanowienia (1989-2008) i 5. czas kryzysu i transformacji idei samostanowienia (od 2008 roku). Habilitant zauważa, że problem

samostanowienia rozpoczął swoje działanie również w Europie, ale powrócił na poziom samostanowienia państw oraz został włączony do dyskursu praw człowieka.

Całość rozdziału II stanowi istotne osiągnięcie pracy.

Rozdział trzeci (*Self-Determination between Legal Fictions and Reality*) poświęcił Habilitant rekonstrukcji statusu prawa ludów do samostanowienia we współczesnym prawie międzynarodowym. Skupia się on na najistotniejszych kwestiach, które nauka prawa zwykle rozważa w kontekście samostanowienia: rozumienia ludu (narodu) (s. 245-264), statusu prawnego samostanowienia, jak również jego relacji do zasady *uti possidetis* (S.264-281). Podstawowe w tym wymiarze problemy doktryny prawa międzynarodowego zostały przedstawione na poziomie: analizy doktrynalnej (s.282-287) i metakrytycznej interpretacji. Habilitant wyjaśnia tym samym, dlaczego w prawie międzynarodowym pojęcie ludu musi pozostać niedookreśloną fikcją, niedefiniowaną normatywnie, lecz teoretyzowaną doktrynalnie. Interpretacje teoretyczne i filozoficzne pozwalają również poddać krytycznej analizie teorie podmiotowości ludu (narodu) oraz jego związków z podmiotowością. Głównym problemem jest zagadnienie braku praktyki, który jest warunkiem stwierdzenia prawa podmiotowego na poziomie międzynarodowym. Zdaniem Autora można wykazać w jaki sposób klasyczne problemy związane z samostanowieniem są rozwiązywane przy pomocy nieuchronnych prawnych fikcji, mających jednak istotne oddziaływanie społeczne. Dla Habilitanta samostanowienie jest politycznym hasłem i ideałem, które za pomocą tych fikcji zostają rozparcelowane i spacyfikowane w prawnych konstruktach.

Ostatecznie Autor odwołuje się do koncepcji stanu wyjątkowego Agambena przechodząc do rozdziału czwartego (*The Right to Self-Determination as a State of Exception in International Law*). Zdaniem Autora, stanowi on konceptualne centrum monografii. Rozwija w nim teorię prawa ludów do samostanowienia jako stanu wyjątkowego – w Agambenowskim sensie – właściwego prawu międzynarodowemu. Stara się wykazać, że samostanowienie skonstruowane jest jako sieć rozróżnień i niedookreślonych uprawnień (w szczególności zgrupowanych wokół kategorii samostanowienia wewnętrznego i zewnętrznego), których celem jest sprawienie, że preferowaną formą stanowienia jest utrzymanie państwowego *status quo* – za cenę ewentualnej autonomii regionalnej, językowej lub kulturalnej – a wszelkie bardziej radykalne postaci samostanowienia, w szczególności związane z żądaniem secesji i utworzenia nowego państwa, mają charakter wyjątku. Rozdział składa się z trzech podrozdziałów. W pierwszym przedstawiono analizę treści prawa do samostanowienia – w kontinuum od samostanowienia wewnętrznego (ISD) po zewnętrzne (ESD) (z uwzględnieniem tzw. *remedial secession*) – jako opartego na rosnącym poziomie wyjątkowości. W tym kontekście rozważono również związki samostanowienia z koncepcją secesji, teoriami prawa do secesji i dyskusjami na temat prawnego, pozaprawnego lub czysto faktycznego charakteru secesji (s. 299 i n.). Dzięki temu udało się wykazać, że samostanowienie jest tzw. obietnicą systemu prawa międzynarodowego, przedstawiającą finalne ukoronowanie procesu nabywania podmiotowości politycznej przez lud suwerennością państwową (s. 317 i n.), lecz zarazem planowo blokującą realizację tej obietnicy. Innymi słowy, prawo ludów do samostanowienia jest formą regulacji przez samo prawo międzynarodowe obszaru, którego nie może ono we pozytywnym sensie *regulować*, a tylko *konstatować i rejestrować*: powstawania państw. Prawo do samostanowienia zdaje się obiecywać prawną drogę od podmiotowości politycznej ludu do

„wykonania” samostanowienia, ale owa droga pozostaje prawną fikcją, zwieńczoną faktyczną walką ludu o utworzenie państwa (często przybierającą charakter konfliktu zbrojnego). W drugim podrozdziale analizie poddano teorie uznania państwa, wskazując na to, że pełnią one rolę narzędzia nadzoru istniejących suwerennych państw nad aktami secesji i „wykonywania” samostanowienia. Prawo do samostanowienia jest dlatego właśnie stanem wyjątkowym w Agambenowskim sensie: w miejsce regulacji procesu pozostawia obietnicę „wykonania” prawa, dla obrony którego nie ma jednak prawnych środków, a tylko czysto faktyczna walka, poddana prawnemu nadzorowi ze strony istniejących państw. Ostatni podrozdział poświęcono prawu do samostanowienia ludów tubylczych, które w stosunku do ogólnego prawa do samostanowienia wykazuje jeszcze dodatkowy aspekt wyjątku.

Wywody Autora zamyka rozdział 5 (*Paradoxes of the Right of Peoples to Self-Determination: a Critical Reappraisal*), w którym Autor wykorzystuje filozoficzną dekonstrukcję problemu samostanowienia. Przypomnieć należy, że problem dekonstrukcji w filozofii odnosi się do kwestii związanej z interpretacją i analizą tekstu oraz konceptów filozoficznych. Dekonstrukcja polega na destabilizacji ustalonych hierarchii, opozycji i binarnych przeciwieństw w tekście czy myśli filozoficznej, aby ujawnić ukryte znaczenia i sprzeczności. Dlatego rozdział został podzielony na 9 podrozdziałów, z których każdy został poświęcony analizie odrębnej aporii prawa ludów do samostanowienia. Główne to sprzeczność samostanowienia i integralności terytorialnej państw, napięcie między prawem a faktycznością w wykonywaniu samostanowienia, opozycję prawa do samostanowienia jako uprawnień indywidualnego i zbiorowego. W doktrynie prawa międzynarodowego są one zwykle przedstawiane jako nierozwiązane problemy. W podejściu dekonstrukcyjnym stają się bodźcem do próby przechodzenia do szerszego dyskursu filozoficznego. W tym wypadku dąży się w jakiś sposób powyższe opozycje powstają w wyniku aktualnego skonstruowania prawa do samostanowienia jako stanu wyjątkowego prawa międzynarodowego.

W ostatniej części monografii (Wnioski) dokonano przeglądu głównych ustaleń książki i zaprezentowano syntetyczne podsumowanie jej głównych argumentów. Proponowane odczytanie pracy jest następujące: proponuje się w niej nowego paradygmatu połączenia krytycznej teorii prawa oraz doktryny prawa międzynarodowego w celu zbudowania szczegółowej oraz wyczerpującej krytyki prawa ludów do samostanowienia. Interdyscyplinarny charakter tej pracy, łączącej teorię prawa, filozofię oraz doktrynę prawa międzynarodowego daje nadzieję pojawienia się impulsu do rozwoju CLT w obszarze prawa międzynarodowego

Jak każda bardzo interesująca praca i ta rodzi uwagi polemiczne, które chciałbym teraz przedstawić.

1. Niewątpliwie praca nie jest zwykłym wykorzystaniem pewnego nurtu w filozofii prawa do próby skonstruowania koncepcji dogmatycznej. Pytanie, czy nie lepiej byłoby wzorem np. Finnis, który wykorzystał w podobny sposób myśl Tomasza z Akwinu, rozpocząć od przedstawienia proponowanej przez Autora nowej koncepcji krytycznej filozofii prawa międzynarodowego, a potem udowodnić jej podstawy w nierozwiązanych problemach doktrynalnych. Przeplatanie tych dwóch narracji w żywym tekście czyni go bardzo ciekawym dla czytelnika znającego CLS, ale bardzo trudnym dla tradycyjnie wykształconym badaczy. Siłą rzeczy traktują oni prowadzone wywody jako krytykę wewnątrz paradygmatu, a nie jest to

zamiarem Autor, który chce tylko ujawnić „impasy” tego tradycyjnego wzorca samostanowienia, ale tylko po to, aby budować nową warstwę filozoficzną.

2. Widoczna jest w pracy potrzeba wyraźniejszego oddzielenia samej krytycznej myśli prawniczej od CLS jako nurtu filozoficznego. W polskiej metodologii nauk humanistycznych i społecznych postulat krytycyzmu jest od dawna obecny. Przed laty dobrze opisał ten problem M. Zieliński w pracy *Poznanie sądowe a poznanie naukowe* (Poznań 1979, 116 i n.). Wskazał na postulaty, które ten krytycyzm budują, czyli uczciwość i rzetelność naukową, nieuznawanie autorytetów, czy poszukiwanie racji dostatecznej. Ponieważ są to postulaty dzisiaj w dużym już zdroworozsądkowe, to poprzedzają one każdy współczesny paradygmat prawoznawstwa, bez względu na poprzedzające jego wybór deklaracje filozoficzne. Jak zauważa Habermas, zastępuje ten typ krytyczności poszukiwanie interesów konstytuujących poznanie i z punktu widzenia nauki, które je odkrywając stają się są niejako „mocniej” krytyczne. Wiedza w nich budowana prowadzi często do odszukania głębszych zasad konstytuujących różne praktyki społeczne i pozwala na ich emancypację. Jak trafnie zauważył P. Skuczyński (*Typy myśli krytycznej w prawoznawstwie, s. 134*) na tle tych rozważań Habermasa nie jest jasny problem obecności myślenia krytycznego oraz form jego obecności w naukach prawnych. Zdaniem tego autora spór ten dotyczy prawnych dyscyplin empiryczno-analitycznych oraz historyczno-hermeneutycznych. To pozwoliło przesunąć problemy krytyki prawa do poziomu kwestii metodologicznych, sporu między rozumiejącym i wyjaśniającym ujęciem nauk humanistycznych i społecznych. W sytuacji dominacji w Polsce analitycznej teorii prawa, krytyka prawa była uprawiana poprzez spory głównie metodologiczne. Rozszerzanie się paradygmatu analizy, głównie poprzez zmianę koncepcji zjawisk językowych, rozszerzyło krytykę prawa również na niektóre kwestie filozoficzne, głównie zagadnienia aksjologii prawa. Widoczne to się stało w okresie kryzysu konstytucyjnego, który jeszcze trwa w Polsce. Krytyka prawa, przez dominację myślenia dogmatycznego, nie jest często wprost tym mianem określana i najczęściej przybiera prostą formę porównywania prawa pozytywnego do wzorca ideału porządku konstytucyjnego w państwie demokratyczno-liberalnym. W tych sporach wykorzystuje się po prostu tradycyjne konstrukcje i pojęcia prawnicze. Tym większa jest zasługa Habilitanta dla polskiej filozofii prawa, że dokonuje reinterpretacji kategorii krytyki prawa i oferuje nowe spojrzenie filozoficzne na badane zagadnienie samookreślenia tak jak ono występuje w tradycyjnym modelu obecnym w nauce prawo międzynarodowego. Tym bardziej jednak, z powodu marginalności tego nurtu filozoficznego w polskim dyskursie prawniczym ważne byłoby jego szersze zaprezentowanie i uświadomienie różnic w stosunku do postawy krytycznej wobec prawa, która została wyżej wspomniana. Zresztą fakt tej marginalizacji Habilitant sam wielokrotnie w swojej pracy podkreślił.

2. Habilitant traktuje nurt CLS jako zjawisko jednorodne i nie przedstawia swojego podejścia do samostanowienia na tle zróżnicowanego obrazu CLS, a tymczasem w istocie dokonał wyboru jednego nurtu tego kierunku filozofii prawa. Cały nurt cechuje duża różnorodność i dlatego często nazywa go ruchem CLS. Niewątpliwie łączącą je ideę można określić jako tezę, że prawo są wykorzystywane do utrzymania status quo władzy w społeczeństwie, jest zatem bronią również idei, że prawo jest w dużym stopniu skodyfikowaną formą uprzedzeń społecznych wobec grup wykluczanych i marginalizowanych. Historycznie ujmując tę myśl, wyróżnia się w literaturze co najmniej dwa etapy jej rozwoju. Pierwszy zapoczątkowany w 1976 r. konferencją na temat CLS, która odbyła się na Uniwersytecie w Wisconsin w okresie

pojawienia się radykalnych ruchów obywatelskich w USA. CLS ukazywało wówczas nieścisłości i wręcz niedookreśloności zasadach prawnych prowadzące do braku jednoznacznych rozstrzygnięć prawnych rozpoznawało w prawie partykularne interesy klasowe, doktrynę prawniczą traktując jak formę fałszywej świadomości, która służy legitymizowaniu skutków społecznych prawa. Literatura określa początek drugiego okresu CLS, na rok 1985 r., w którym ujawniła się rola kategorii dekonstrukcji J. Derridy. W krytyce prawa. Jednym z głównych problemów dekonstrukcji jest kwestia interpretacji i zrozumienia tekstu, gdyż dekonstrukcjonizm często prowokuje wręcz do wieloznaczności i braku jednoznacznej interpretacji. Krytycy dekonstrukcjonizmu, a czasem są to całe ośrodki uniwersyteckie uważają, że dekonstrukcja może być postrzegana jako niejasna metodologicznie konstrukcja, która prowadzi tylko do dezorganizacji jasności i pewności w myśleniu, co może budzić kontrowersje i wątpliwości. Innym podnoszonym problemem jest kwestia możliwości dekonstrukcji samej dekonstrukcji, czyli refleksji nad własnymi założeniami i granicami tej metody. Czy dekonstrukcja może być użyta do analizy samej siebie, czy też jest to niemożliwe ze względu na jej naturę? Wreszcie, problem dekonstrukcji dotyczy także kwestii jej wpływu na naukę i filozofię. Czy dekonstrukcja prowadzi do konstruktywnej krytyki i rewizji ustalonych poglądów, czy też może prowadzić do chaosu i nihilizmu? W jaki sposób dekonstrukcja może być użyta w celu budowania nowych teorii i perspektyw filozoficznych? Te pytania stale dyskutowane, pozostają otwarte i stanowią przedmiot dyskusji w filozofii. Uważam, że Habilitant wykazał, szczególnie w rozdziale pierwszym i piątym, że pod warunkiem mistrzowskiego opracowania genealogii i aporii badanego kierunku nauki prawa, dochodzi się do niezwykle ciekawych i nowych rezultatów ważnych dla filozofii prawa. Równie istotne są analizy tzw. genealogii zjawiska, które zawiera rozdział drugi. Niemniej wskazanie odmiennych podejść reprezentowanych w CLS byłoby przydatne chociażby dla lepszego uchwycenia przez czytelnika relacji między zjawiskami, które oddaje lista aporii inicjujących nowy namysł nad samookreśleniem. Ważne byłoby wskazanie miejsca neomarksizmu w ustalaniu związków między krytyka poznania i krytyką społeczną. Problemy emancypacji społecznej, ważne w ocenianej pracy, były też przedmiotem badań szkoły frankfurckiej, która podkreślała rolę samowiedzy o nieuświadomionych przez podmiot mechanizmach. W małym stopniu wykorzystane zostały prace R.M. Ungera, który w Polsce jest najsilniej utożsamiany z CLS Wydaje się, że Habilitant wybrał bardziej radykalną wersję krytyki prawa w nurcie filozofii posmodernistycznej, korzystając przede wszystkim z poglądów M. Foucaulta i J. Derridy.. Odrzucenie filozofii nowoczesności, która przyczyniła się do powstania totalitaryzmów jest głównym przejawem radykalizacji krytyki prawa. Oznacza odrzucenie ostatecznego uzasadnienia jakiegokolwiek teorii. Jednocześnie wskazuje, że wraz z twierdzeniem o możliwości uprawomocnienia krytyki zgłasza się roszczenie do jej uniwersalności, a jest to błąd filozofii modernistycznej. Powrót do dyskursu lokalnego, to zgoda na uzyskanie zgody na dopuszczalność różnych punktów widzenia i pozostanie w takim zróżnicowaniu, aby swobodnie rozważać relację wewnątrz aporii opisanych w pracy. Dekonstrukcja pozwala odrzucenie tradycyjnych pojęć prawnych jako uprzywilejowanych znaczeń i uruchamia proces nowego „balansowania” aporii.

3.Po ustaleniu silnych związków ocenianej pracy z myślą Foucaulta, obserwując prowadzone w pracy wywody wydaje się sensowne również na gruncie filozofii prawa przypomnieć trzy zarzuty wysunięte przez Habermasa w „Filozoficznym dyskursie nowoczesności”(przekład M. Łukasiewicz, Kraków 2000, s. 315 i n; 326.) wobec koncepcji krytyki i władzy prezentowanej przez Foucaulta.

Po pierwsze, był to zarzut prezentyzmu. Zdaniem Habermasa genealogiczna historiografia Foucaulta, która zastosował w pracy *Habilitant*, jest antyhermeneutyczna i unika próby zrozumienia tego, co myślą i czynią aktorzy na podstawie łączenia tradycji i ich samorozumienia. Celem Foucaulta jest natomiast wyjaśnienie horyzontu, który w ogóle umożliwia pojmowanie działań jako sensownych, przy uwzględnieniu praktyk leżących u ich podstaw. Można to jednak dokonać przyjmując perspektywę zewnętrzną. Wydarzenia są przecież pozbawione sensu, bo nadają je tylko ciągi przemian uniwersów dyskursywnych. Według Habermasa Foucault nie jest jednak w stanie utrzymać tego rodzaju obiektywności i musi popaść w hermeneutyczną sytuację wyjściową, gdyż nawet radykalny historyk może wyjaśnić techniki władzy i praktyki panowania tylko we wzajemnym porównaniu, a bynajmniej nie każdą z osobna jako totalność samą z siebie. W konsekwencji historyczne studia Foucaulta muszą zakładać podziały na epoki, które *implicite* odniesione są do teraźniejszości. To czyni z niego, można powiedzieć, kryptohermeneutę. A zatem Foucault *mimowolnie* uprawia prezentyzm. Czy można taki zarzut postawić również rozdziałowi drugiemu pracy *Habilitanta*?

Drugi problem dostrzeżony przez Habermasa, to autoreferencjalna negacja roszczeń do ważności (s.326). Genealogiczna historiografia zakłada empiryczną analizę praktyk władzy, co ogranicza roszczenia do ważności do dyskursów, w których praktyki te występują, a ich sens sprowadza do udziału w samopotwierdzaniu się danego uniwersum dyskursywnego. Jednakże Habermas zaznacza, że owa przesłanka Foucaultowskiej teorii władzy ograniczająca roszczenia do ważności do poszczególnych dyskursów odnosi się do samej tej teorii, tzn. musi ona podważać także podstawy ważności tych badań, które sama inspiruje. Innymi słowy, upada wobec tego podstawowe przedsięwzięcie Foucaulta, polegające na demaskacji zbankrutowanych nauk humanistycznych i stworzeniu w ich miejsce nowej nauki, która w jakiś sposób by je przewyższała. Chciałby poznać pogląd *Habilitanta* na to zagadnienie.

Trzeci zarzut nazywa Habermas kryptonormatywizmem. Historiografia genealogiczna całkowicie odrzuca normatywne roszczenia do ważności i w sposób czysto opisowy analizuje uniwersa dyskursywne. Foucault głosi tezę, że w teorii władzy zawarte jest przekonanie o produktywności władzy, co nie pozwala opisywać jej w jedynie negatywnych kategoriach, a tego, co władzy poddane, traktować jako „wyższe” czy „lepsze” od niej samej. Nie ma żadnej właściwej strony, po której należałoby się opowiedzieć. Wpływająca stąd aksjologiczna neutralność nie jest jednak dla Habermasa autentyczna. Zdaniem M. Kelly, w opinii Habermasa koncepcja Foucaulta (a) jest „nieuchronnie związana z **własną** hermeneutyczną sytuacją wyjściową”, (b) zaprzecza istnieniu jakichkolwiek uniwersaliów (chyba nawet z wyłączeniem paradoksalnego uniwersalium głoszącego, że nie ma uniwersaliów), wreszcie (c) odwołuje się do norm krytycznych, których nie da się uzasadnić, ponieważ uzasadnienie wymaga uniwersaliów (por. Kelly M. Foucault, Habermas, and Self - Referentiality of Critique, [w:] *Critique and Power. Recasting the Foucault/Habermas Debate*, red. M. Kelly, Cambridge, Mass. 1994, s. 365.). To ostatni problem, o którego omówienie chciałbym prosić *Habilitanta* w czasie kolokwium.

1.2 Konkluzja oceny monografii wskazanej jako habilitacja

Reasumując, oceniana rozprawa jest dziełem opartym na przemyślanym założeniu badawczym, realizowanym w sposób metodologicznie i merytorycznie konsekwentny, a przy tym twórczy, umiejętnie prezentującym oba składniki przedmiotu pracy, określonego w jej tytule.

Praca dotyczy problemu filozoficzno-teoretycznego z zakresu nauki prawa międzynarodowego publicznego, ale pomimo bogatej literatury nawiązującej do omawianej tematyki ma charakter nowatorski, co niewątpliwie nie było łatwe do osiągnięcia. Recenzowana książka stanowi ważną pozycję w polskiej literaturze z zakresu krytycznej filozofii prawa w obszarze rozważań nad prawem międzynarodowym, co samo w sobie jest w polskiej literaturze prawniczej przedsięwzięciem pionierskim.

Moja ocena przedstawionej rozprawy jako pracy obejmującej swym zakresem również teorię i filozofię prawa jest bardzo wysoka, choć oczywiście, jak każda praca o tak złożonej strukturze rodzi również uwagi polemiczne, ale intelektualne i naukowe walory pracy są bezdyskusyjne.

Oceny te prowadzą do konkluzji, że przedłożona praca, **stanowiąc znaczny wkład w rozwój nauk prawnych, jest osiągnięciem naukowym, o którym mowa w art. 219 ustawy.**

II. Ocena pozostałych osiągnięć oraz aktywności naukowej, o których mowa w w art. 219 ust. 1 pkt. 2 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. z 2021 r. poz. 478 z późn. zm.).

2.1. Główne nurty twórczości naukowej

Habilitant przedstawia swój dorobek pozostający poza wyżej omówionym podstawowym osiągnięciem, jako dorobek interdyscyplinarny, bo zawsze łączący, choć w różnych proporcjach, nauki prawne i filozofię. Obejmuje on aż 6 monografii i kilkadziesiąt artykułów, większość tych utworów została przygotowana w języku angielskim. Warto podkreślić również, że monografie te i artykuły publikowali znakomici zachodni wydawcy i były one recenzowane przez wysoko ocenianych uczonych o pozycji międzynarodowej.

Główne nurty tej twórczości to: filozofia nowoczesności i suwerenności, współczesne prawo międzynarodowe i europejskie prawo człowieka, analiza populizmu i nieliberalnych demokracji w zakresie funkcjonowania prawa, krytyczna teoria prawa, filozofia żydowska, filozofia współczesna oraz filozofia XIX wieku.

Możliwość tak szerokiego widzenia humanistyki Habilitant uzyskał przede wszystkim przez gruntowne wykształcenie: 2009 r.: magister filozofii: tytuł uzyskany w Instytucie Filozofii Uniwersytetu Jagiellońskiego w ramach Międzywydziałowych Indywidualnych Studiów Humanistycznych na podstawie pracy *Słowa i czas. Nowoczesność jako zjawisko w obrębie języka*; 2009r.: magister socjologii: tytuł uzyskany w Instytucie Socjologii Uniwersytetu Jagiellońskiego w ramach Międzywydziałowych Indywidualnych Studiów Humanistycznych na podstawie pracy *Socjologia Zygmunta Baumana*; 2012 r.: magister prawa: tytuł uzyskany na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Jagiellońskiego na podstawie pracy *Rozwój ochrony praw podstawowych w Unii Europejskiej w kontekście przystąpienia UE do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*; 2014: doktor nauk humanistycznych w zakresie

filozofii: stopień uzyskany na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Jagiellońskiego na podstawie pracy *Edmond Jabès i żydowska filozofia nowoczesności*; 2016: doktor nauk prawnych w dyscyplinie prawo (specjalność: prawo międzynarodowe publiczne): stopień uzyskany na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Jagiellońskiego na podstawie pracy *Przystąpienie Unii Europejskiej do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka. Model teoretyczny a sposoby i konsekwencje jego realizacji*.

Ponadto Habilitant w 2014 r. ukończył aplikację ogólną w Krajowej Szkole Sądownictwa i Prokuratury.

Wszystkie te tytuły i stopnie naukowe zostały uzyskane pod opieką wybitnych promotorów, a powstałe prace uzyskiwały najlepsze oceny i były nagradzane.

Kompetencję do prowadzonych badań Habilitant uzyskał również odbywając liczne staże naukowe w różnych instytucjach zagranicznych. Wymieńmy tylko najważniejsze, bo dokładna lista została zamieszczona w *Wykazie osiągnięć*..:

1. stypendium rządu francuskiego dla naukowców (lipiec-sierpień 2018), afiliowanym w l'Institut de Recherche en Droit International et Européen (Université Paris 1 Panthéon-Sorbonne) podczas którego Habilitant miał możliwość prowadzenia badań w Bibliothèque nationale de France oraz Bibliothèque Cujas w Paryżu. Posłużyły one do przygotowania monografii *Deconstructing Self-Determination of Peoples in International Law* oraz *A New Philosophy of Modernity and Sovereignty*.

2. stypendium DAAD dla młodych naukowców, podczas którego Habilitant prowadził badania do monografii *Deconstructing...* w Max-Planck-Institut für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht w Heidelbergu, uczestnicząc zarazem w spotkaniach i wydarzeniach naukowych tego Instytutu (marzec-kwiecień 2021 r.).

3. W 2015-2016 r. jako stypendysta Nagrody im. Stanisława Kutrzeby odbył roczny pobyt badawczy również w Max-Planck-Institut für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht w Heidelbergu, gdzie – prócz udziału w regularnych spotkaniach pracowników i pracowniczek Instytutu – ukończył przygotowywanie rozprawy doktorskiej z zakresu nauk prawnych.

Prócz tego w heidelberskim Instytucie Maxa Plancka przebywał jeszcze dwukrotnie na pobytach badawczych, w 2017 i 2023 r. (w ramach, odpowiednio, środków UJ i IDN-UB).

4. Dwukrotnie prowadził badania w Peace Palace Library w Hadze – w 2021 (3 tygodnie) i 2022 roku (dwa tygodnie), finansowane ze środków grantu NCN.

5. W marcu 2020 r. przebywał przez dwa tygodnie na Université d'Orléans, gdzie prócz wygłoszenia dwóch wykładów gościnnych prowadził badania w bibliotece tej uczelni.

6. W październiku 2019 r. przebywał na tygodniowym pobycie badawczym na Universidade de Lisboa (finansowanym ze środków projektu NAWA).

7. W ramach umów bilateralnych UJ z uczelniami zagranicznymi Habilitant przebywał również na pobytach badawczych w State University of New York at Buffalo (listopad-grudzień 2012 r., 1,5 miesiąca) i Paris-Lodron Universität Salzburg (lipiec 2018 r., 1 tydzień). Materiały do doktoratu w zakresie filozofii zbierał podczas 5-miesięcznego pobytu na Université de Nice (wrzesień 2011 – luty 2012 r.) w ramach stypendium Erasmus+ dla doktorantów

Omówię zwięźle wymienione nurty twórczości Habilitanta.

1. Filozofia nowoczesności i suwerenności.

Habilitanta od dawna zajmuje zrozumienie specyfiki nowoczesności jako epoki określonej przez dominację pewnej szczególnej formy suwerenności. Najistotniejszą publikacją z tego zakresu jest monografia *A New Philosophy of Modernity and Sovereignty. Towards Radical Historicisation* (London and New York: Bloomsbury 2021). Książka ta, oparta na wnikliwych interpretacjach myśli Hegla, Kanta, Marksa, Heideggera, Derridy i Žižka – oraz krytyce rozlicznych koncepcji nowoczesności, od Marshalla Bermana, przez Jürgena Habermasa, aż po Hartmuta Rosę – buduje złożoną teorię nowoczesności jako epoki opartej na swoistym rozumieniu historyczności, osadzonej na strukturze, którą tworzy suwerenność. Monografia dąży do zbudowania nowego paradygmatu badania nowoczesności, oferując jednocześnie próbę rekonceptualizacji tego, czym jest suwerenność. Dąży do wyjścia poza ściśle polityczne rozumienie suwerenności, by rozszerzyć jej pojęcie do rangi pewnej konstytuującej zasady nowoczesnego świata. W tym rozumieniu ma ona również zastosowanie do teorii i filozofii prawa.

2. Współczesne prawo międzynarodowe i europejskie prawo człowieka.

Badania Habilitanta skupiały się w tym obszarze tematycznym wokół kilku wątków:

a) Relacja pomiędzy prawem Europejskiej Konwencji Praw Człowieka a prawem Unii Europejskiej.

Najistotniejszą publikację Habilitanta z tego zakresu stanowi monografia *Przystąpienie Unii Europejskiej do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka* (EuroPrawo, Warszawa 2017). Monografia przedstawia szczegółowo historię projektu akcesji, typologię jego celów, matrycę możliwości ich zrealizowania, jak również szczegółowe problemy, które wiążą się z przystąpieniem. W pracy zaproponowano głębsze, teoretyczne opracowanie projektu akcesji jako interakcji pomiędzy różnymi podsystemami ochrony praw człowieka w Europie, oparte na teoriach pluralizmu prawnego oraz zawieszenia roszczeń do suwerenności.

b) Analizy i komentarze do orzecznictwa ETPCz.

W zakresie niniejszego wątku powstały pozycje, opierające się na *case law* Europejskiego Trybunału Praw Człowieka i poruszające konkretne zagadnienia – o praktycznym wymiarze – związane ze stosowaniem EKPCz. Ważną dla polskiego kryzysu państwa prawa jest ‘Habitual Deference? Strasbourg Standards of Judicial Independence’ (*PWPM*, vol. XVII (2019) pp. 47-62), podejmująca pogłębioną analizę wypracowanych w toku rozwoju orzecznictwa EKomPCz i ETPCz standardów, które spełniać musi krajowe sądownictwo w świetle art. 5, 6 i 13 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka. Artykuł ten w krytyczny sposób odnosi się do stosunkowo słabych wymogów nakładanych w tym zakresie na państwa członkowskie, tym samym antycypując zmiany w strasburskim *case law*, które podjął sam Trybunał od 2020 r.

c) Prawo unijne i orzecznictwo TSUE.

W tym podnurcie najważniejszy jest artykuł-glosa pt. ‘Sententia Non Existens: A New Remedy under EU law?: Waldemar Żurek (WŻ, Case C-487/19)’ (*Common Market Law Review*, Vol. 59, No. 4 (2022), pp. 1169–1194; współautor: dr hab. Rafał Mańko) opublikowany w jednym z najistotniejszych czasopism z zakresu prawa unijnego. Jest to dokładna analiza jednego z orzeczeń TSUE dotyczących niezależności sądownictwa oraz konsekwencji zmian systemu sądowniczego, które nastąpiły w Polsce w latach 2017-2018. Sięgając po doktrynalną konstrukcję wyroku nieistniejącego (*sententia non existens*), artykuł ten stara się przemyśleć konsekwencje orzeczenia C-487/19, jak również wpisać je w ramy dogmatyczne oraz dookreślić praktyczne sposoby stosowania w prawie krajowym prawa unijnego sugerowane przez TSUE.

3. Analiza populizmu i nieliberalnych demokracji w zakresie funkcjonowania prawa.

Specyfiką tego nurtu jest ścisły związek z aktualnymi wydarzeniami i rozwojem nieliberalnych form rządów w łonie współczesnych demokracji, którym towarzyszył jednocześnie wysiłek doktryny, by zrozumieć postępujące przemiany poprzez tzw. *populism studies*. Badania Habilitanta łączyły analizę konkretnych zmian prawnych i instytucjonalnych – z refleksją teoretyczno-filozoficzną, dążącą do zrozumienia, jaki jest głębszy sens zachodzących przesunięć pomiędzy prawem a polityką. W późniejszych tekstach z tego obszaru Habilitant skupiał się przede wszystkim na perspektywie krytycznej teorii prawa, pozwalającej w zniuansowany sposób sięgnąć do pewnych przedzałożeń współczesnych demokracji liberalnych, które zostały zakwestionowane przez ruchy i rządy populistyczne.

W niektórych tekstach sięgał również po teorię konstytucjonalizmu, chcąc pokazać, w jaki sposób specyficzne dla populistycznych rządów sposoby stanowienia, interpretowania i stosowania prawa wymykają się pojęciu konstytucjonalizmu liberalnego, tworząc zjawisko *sui generis* w obrębie prawa konstytucyjnego. W tekście « Le populisme au pouvoir: stratégies (anti)constitutionnelles » (dans : Nicolas Haupais et al (eds.), *Le constitutionnalisme face au populisme en Europe centrale*, Paris: IFJD 2021, pp. 65-80) dokonał Habilitant typologizacji głównych strategii, przyjmowanych przez unijne kraje populistyczne wobec ich konstytucji krajowych. Artykuł ‘Polish Constitutionalism under Populist Rule. A Revolution without a Revolution’ (in: Martin Belov (ed.), *Populist Constitutionalism and Illiberal Democracies. Between Constitutional Imagination, Normative Entrenchment and Political Reality* (Cambridge: Intersentia 2021) pp. 275-300) sięga po teorię *pouvoir constituant* (od Emmanuela-Josepha Sièyes’a, przez Carla Schmitta aż po autorów współczesnych), by przeanalizować, czy i w jakim zakresie zmiany wprowadzane przez rządy populistyczne w systemach prawnych można uznać za rewolucję – rozumianą jako zmianę *pouvoir constitué* przez *pouvoir constituant*. W tekście tym stawiana jest teza, że charakterystyką współczesnych przemian w stronę demokracji nieliberalnych jest zatarcie różnicy pomiędzy *pouvoir constituant* i *pouvoir constitué* oraz faktyczne przeprowadzenie rewolucji w odniesieniu do konstytucjonalizmu, przy jej jednoczesnym dyskursywnym zamaskowaniu. Rozdział w monografii zatytułowany ‘Polish Constitutional Identity under the Illiberal Turn’ (in: Alexandra Mercescu (ed.) *Constitutional Identities in Central and Eastern Europe*, (Berlin: Peter Lang 2020) pp. 157-172) używa kategorii tożsamości konstytucyjnej w celu uchwycenia zmian, do których doszło w polskim prawie konstytucyjnym po 2015 r. Wreszcie tekst pt. ‘Unwelcome Excess of the Law. On the Critique of Populist Constitutionalism’ (in: Stefan

Mayr, Andreas Orator (eds.), *Populism, Popular Sovereignty, and Public Reason* (Berlin: Peter Lang 2021) pp. 21-37) prezentuje epistemiczną krytykę pola badań nad populistycznym konstytucjonalizmem.

Niektóre z pozycji w obrębie niniejszego wątku skupiały się na orzecznictwie trybunałów europejskich w odniesieniu do nieoliberalnych demokracji. Były też w tym nurcie pozycje mające charakter głównie teoretyczno-filozoficzny, skupiają się na zachodzącym obecnie kryzysie rozumienia roli i znaczenia prawa w liberalnych demokracjach, wskazując, że systemy prawne stały się uprzywilejowanym polem współczesnych konfliktów w obrębie polityczności.

4. Krytyczna teoria prawa.

Jest to subdyscyplina w Polsce, jak stwierdza sam Habilitant, stosunkowo niedoreprezentowana pomimo jej uznanej roli w doktrynie światowej (szczególnie brytyjskiej). Jej kluczowym rysem jest interdyscyplinarność: łączenie analiz wykorzystujących metody nauk prawnych z perspektywą teoretyczną, myślą filozoficzną oraz wątkami nauk politycznych. Szerokie wykształcenie Habilitanta uczyniło go szczególnie predystynowanym do tego typu badań

Za najistotniejszą publikację z tego zakresu należy uznać artykuł pt. ‘Melancholy of the Law’ (*Law and Critique*, Vol. 33, No. 1 (2022) pp. 23-39), opublikowany w najistotniejszym współcześnie światowym czasopiśmie z zakresu Critical Legal Theory. Tekst ten jest w najściślejszym sensie interdyscyplinary: korzystając z intelektualnego instrumentarium psychoanalizy (przede wszystkim Freudowskiej i Lacanowskiej, ale i z elementami inspiracji myślą Julii Kristevej) analizuje on klasyczny Kelsenowski problem odrębności prawa od bytu. Prawo można rozpatrywać jako zajmujące klasyczną pozycję melancholiczną, to znaczy uautonomiczną wobec rzeczywistości oraz – zgodnie z wnioskami Freuda z tekstu *Trauer und Melancholie* – reprodukującą tę rzeczywistość wewnątrz siebie. Dzięki temu psychoanaliza – oraz cały dorobek humanistyki analizującej zjawisko melancholii, począwszy od Richarda Burtona, a skończywszy na Julii Kristevej – pozwala rzucić nowe światło na fenomen normatywności w jego odniesieniach do rzeczywistości empirycznej. W zakresie krytycznej teorii prawa istotne są pozycje związane z analizą fenomenów stanu wyjątkowego i wyjątku. Tekst ‘The Other Side of Exception. Sovereignty, Modernity and International Law’ (in: Cosmin Cercel, Gian Giacomo Fusco, Simon Lavis (eds.), *States of Exception. Law, History, Theory* (Abingdon & New York: Routledge 2021) pp. 54-72) podejmuje próbę krytycznego przepracowania teorii stanu wyjątkowego Giorgia Agambena poprzez jej przeniesienie na poziom prawa międzynarodowego. Jednocześnie analizuje związki suwerenności, nowoczesności i form wyjątku w prawie międzynarodowym. W artykule pt. ‘Exceptionality as the Gravitational Point of the Legal: The Example of the Polish Covid-19 Legislation in the Exceptional Longue Durée’ (*Romanian Journal of Comparative Law*, Vol. 12, No. 2 (2021), pp. 310-335) zarysowano szerszą teorię wyjątkowości (*exceptionality*) w prawie. W tekście pt. ‘The Blizzard of the World: COVID-19 and the Last Say of the State of Exception’ (*Folia Iuridica. 21 Acta Universitatis Lodziensis*, vol. 96 (2021), pp. 17-32) analizował Habilitant powrót stanów wyjątkowych – ogłaszanych *de jure* lub praktykowanych *de facto* – w światowych systemach prawnych w następstwie wybuchu pandemii COVID-19.

Ponadto Habilitant prowadził badania w zakresie krytycznej filozofii prawa międzynarodowego, zainicjowane pracami nad omówioną wyżej monografią *Deconstructing Self-Determination...* Trzy pozycje rozwijają perspektywy zawarte w tej książce. Artykuł ‘Self-Determination of Peoples as a Zone of Exception Within International Law’ (*Hague Journal of*

International Law, Vol. 35 (2022) (w druku)) rozwija perspektywę dekonstrukcji w prawie międzynarodowym, usiłując pokazać aporetyczność jako mającą określone funkcje wewnętrzną cechę prawnomiędzynarodowych instytucji takich jak prawo ludów do samostanowienia. Z kolei artykuł pt. ‘Violence in Self-Determination Conflicts: Exploring the Zone of Exception in International Law’ (*Helsinki Yearbook of Intellectual History*, Vol. 4 (2023) (w druku)) rozwija koncepcję prawa ludów do samostanowienia jako stanu wyjątkowego właściwego dla prawa międzynarodowego poprzez analizę miejsca, które faktyczne wykonywanie tego prawa pozostawia dla przemocy (użycia siły). Tekst ten łączy analizę normatywną z perspektywą filozoficzną, przede wszystkim myślą Waltera Benjamina i Giorgia Agambena, ukazując, w jaki sposób wykonywanie prawa do samostanowienia buduje się na pozostawieniu w obrębie normatywności miejsca dla faktycznej przemocy, której użycie jest następnie rejestrowane i uznawane przez system prawny. Natomiast artykuł pt. ‘The Right of Peoples to Self-Determination: A European Rebound of a Neglected Paradox’, (*PWPM*, vol. 19 (2021), pp. 237-264) analizuje wykorzystanie dyskursu samostanowienia (oddzielającego się od prawnomiędzynarodowego rozumienia tego terminu) we współczesnych dyskursach populistycznych. Główny argument tego tekstu polega na pokazaniu, że samostanowienie jako zarazem ideał i slogan polityczny nie może zostać całkowicie wchłonięte w obręb systemu prawa międzynarodowego, lecz zawsze skutkować będzie polityczną nadwyżką, przekraczającą aktualne rozumienie tego prawa. Z tego też względu jest ono łatwo wykorzystywalnym narzędziem dla ruchów populistycznych.

5. Filozofia żydowska.

Główną pozycją jest w tym nurcie, wydana jeszcze przed uzyskaniem stopnia naukowego, monografia *Wolność światel. Edmond Jabès i żydowska filozofia nowoczesności* (Austeria, Kraków 2015, ss. 588; przekład angielski: *Freedom of Lights. Edmond Jabès and the Jewish Philosophy of Modernity*, tr. Patrycja Poniatowska (Frankfurt am Main: Peter Lang, 2019), ss. 401). Powstała ona jako znacząco rozszerzona wersja pracy doktorskiej z zakresu filozofii. Celem omawianej pozycji było zaproponowanie pierwszej kompleksowej filozoficznej analizy dzieła Edmonda Jabès – żydowsko-egipsko-francuskiego poety, pisarza i kabalisty, jednego z praojców Derridańskiej dekonstrukcji. Dodatkowo monografia przedstawia koncepcję „żydowskiej filozofii nowoczesności”, rozwijającej się jako adaptacja treści dawniejszej myśli żydowskiej przez nowoczesne ze swej istoty style i struktury myślenia.

Habilitant skupiał się również na reinterpretacji struktur nowoczesnej myśli żydowskiej, ze szczególnym uwzględnieniem mistycyzmu żydowskiego w tekstach literackich (‘Classicism as a Marranic Disguise: Hermann Broch’s The Death of Virgil and the Price of Self-Preservation’ in: Agata Bielik-Robson (ed.), *The Marrano Way. Between Betrayal and Innovation* (Berlin & Boston: De Gruyter 2022), pp. 281-306; „Przyczynek do pozagładowego lurianizmu. Droga żelazna Aharona Appelfelda”, *Studia Judaica*, vol. 22 (2019), nr 2 (44), pp. 285–304) i filozoficznych (‘Ernst Bloch as a Non-Simultaneous Jewish Marxist’, *Religions*, Vol. 9, No. 346 (2018), pp. 1-20; „Sein: dwuznaczność bycia własnym a widmo judaizmu” [w:] Karolina Feć (red.), *Max Stirner. Wokół indywiduum*, WUJ, Kraków 2018, ss. 135-154; „Mono(teo)logi. Jacques Derrida a Edmond Jabès” [w:] Agata Bielik-Robson, Piotr Sadzik (red.), *Widma Derridy*, Wydawnictwo IBL PAN, Warszawa 2018, ss. 202-230).

Osobne miejsce w tym nurcie dorobku Habilitanta zajmują dwie teoretyczne pozycje na temat żydowskiej filozofii nowoczesności, poszukujące wyjaśnić procesy osobliwego zbliżenia

pomiędzy zachodnią filozofią współczesną a myślą żydowską: (1) ‘Tsimtsum as the Traumnabel of Modern Jewish Philosophy: Between History and Revelation’ in: Agata Bielik-Robson, Daniel H. Weiss (eds), *Tsimtsum and Modernity. Lurianic Heritage in Modern Philosophy and Theology* (Berlin: De Gruyter 2021) pp. 269-292 oraz (2) „Problem żydowskiej filozofii nowoczesności” [w:] Magdalena Ruta, Stefan Gąsiorowski (red.), *Żydzi i judaizm we współczesnych badaniach polskich, t. VI*, Wyd. PAU, Kraków 2017, ss. 135-153.

6. Filozofia współczesna oraz filozofia XIX wieku.

Jest to również szeroki obszar różnych wątków twórczości Habilitanta, który obejmuje takie problemy jak: przemiany podmiotowości zwierząt w relacji do prawa na tle tzw. procesów zwierząt w Europie średniowiecznej i nowożytnej (‘Repetition in Law and Exclusion of Non-Human Animals from Norm-Application’ [in:] Maria Gołębiewska (ed.), *Cultural Normativity – Between Philosophical Apriority and Social Practice* (Frankfurt am Main: Peter Lang 2017) pp. 57-75), rola figury twarzy w filozofii współczesnej – szczególnie Emmanuela Lévinasa – i jej etyczna krytyka (‘De-facing Philosophy. Negativity, the Government of Ethics and the Concept of the Ethical’ [in:] Olga Szmidi, Katarzyna Trzeciak (ed.), *Face in Trouble. From Physiognomics to Facebook* (Frankfurt am Main: Peter Lang 2017) pp. 15-38); relacja teologii i wątków ekonomicznych w myśli Kierkegaarda („Psychopolityka Sorena Kierkegaarda” [w:] Maria Gołębiewska (red.), *Studia o filozofii Sorena Kierkegaarda. Koncepcje, polemiki, inspiracje*, Wyd. IFiS PAN, Warszawa 2015, ss. 403-422); koncepcja wiecznego powrotu w filozofii Friedricha Nietzschego w jej relacji do nowoczesnych mesjanizmów („Idea wiecznego powrotu Nietzschego a mesjanizm nowoczesnej filozofii” [w:] Maciej Proszak (red.), *Boska radość powtórzenia. Idea wiecznego powrotu*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2014, ss. 213-231); mesjanizm filozofii nowoczesnej („O jednokierunkowości w filozofii nowoczesnej” [w:] Emilia Januszek i in. (red.), *Twórca, dzieło, badacz*, WUJ, Kraków 2013, ss. 11-22); koncepcja choroby w myśli Friedricha Nietzschego („Nerwy pańskie tu niewinne. O problematyce choroby u Friedricha Nietzschego”, *Analiza i Egzystencja*, nr 21 (2013), ss. 21-41); filozoficzna krytyka dyskursu postmodernizmu z perspektywy dekonstrukcji („Dyskurs postmodernizmu jako warunek swojej niemożliwości” [w:] Marcin Lubiecki (red.) *Refleksje na temat ponowoczesności*, LIBRON, Kraków 2012, ss. 13-76); filozoficzna relacja czasu i mowy („Czas u źródeł mowy. Freud, Proust, Benjamin” [w:] Zofia Sajdek (red.), *Wymiary czasu*, OBI, Tarnów 2012, ss. 58-69); Lacanowska interpretacja uwag Kierkegaarda nt. *Don Giovanniego* Mozarta („O miłości Don Giovanniego, Kierkegaardzie, Lacanie i innych demonach” [w:] Michał Żebrowski (red.), *Cóż wiemy o miłości? Podejście interdyscyplinarne*, Nomos, Kraków 2011, ss. 39-46) i wiele innych, jeszcze wcześniejszych, przedmagisterskich prac Habilitanta.

Konkluzja pkt. 2.1.

Stwierdzam, że dorobek naukowy Habilitanta osiągnięty niezależnie od przygotowanej rozprawy jest wybitny, wielowątkowy, interdyscyplinarny, istotny dla rozwoju prawoznawstwa, oparty na znakomitym warsztacie naukowym Habilitanta, wreszcie publikowany w czasopiśmie i wydawnictwach o oświatowej renomie. Trzeba też podkreślić, że rzadko w dorobku poza samą habilitacją kandydaci do stopnia naukowego podają tyle monografii.

2.2 Informacja o wykazywaniu się istotną aktywnością naukową albo artystyczną realizowaną w więcej niż jednej uczelni, instytucji naukowej lub instytucji kultury, w szczególności zagranicznej.

Habilitant prowadził działalność naukową prowadziłem w wielu uczelniach oraz w rozmaitych formach:

1. Kierowanie Centrum Nomos. Stałym polem zagranicznej aktywności naukowej Habilitanta jest *Nomos: Centre for International Research on Law, Culture and Power* – centrum naukowe afiliowane formalnie na UJ (Wydział Studiów Międzynarodowych i Politycznych), ale zrzeszające ponad 40 naukowców i naukowczyń z kilkunastu krajów świata – przede wszystkim Zjednoczonego Królestwa, Szwecji, Włoch, Australii, Austrii, Rumunii, Turcji, Grecji, Czech i Słowacji. Jestem jednym z inicjatorów założenia tego Centrum oraz jego kierownikiem od chwili powstania (2020). Stanowi ono obecnie jeden z głównych ośrodków krytycznej teorii prawa w Europie Środkowo-Wschodniej, gromadzący współpracowników i współpracowniczki zatrudnionych na różnych uniwersytetach. Celem Centrum jest nie tylko wniesienie nowych perspektyw do krytycznej teorii prawa, ale też jej „zdecentrowanie” – uautonomicznienie w stosunku do dominujących anglosaskich perspektyw, z których CLT się wywodzi. • przygotowywanie i wydawanie monografii naukowych w ramach serii *Nomos Studies in Law, Culture and Power* wydawnictwa Routledge, której jestem jednym ze współredaktorów. Centrum prowadzi czasopisma *Exceptions. European Journal of Critical Jurisprudence*. Habilitant jest redaktorem naczelnym,

2. Staże naukowe i pobyty badawcze. Problematyka ta została już omówiona w poprzedniej części mojej oceny. Obecnie chcę podkreślić olbrzymią ilość wykładów gościnnych wygłaszanych przez Habilitanta na uczelniach zagranicznych (szczegółowo: *Wykaz osiągnięć*).

Habilitant prowadził również współpracę badawczą z naukowcami z Universidade de Lisboa w latach 2019-2021 obejmowała ona wzajemne wizyty studyjne, konsultacje, uczestnictwo w konferencjach, wykłady gościnne i przygotowanie tekstów naukowych. Habilitant prowadził również współpracę badawczą z naukowcami z UAM. Obejmowała ona prowadzone przez trzy lata (2018-2020) badania terenowe zamkniętych ośrodków dla cudzoziemców w Polsce w ramach projektu *Przestrzenie detencji*. Projekt ten prowadzony był we współpracy UJ i UAM.

6. Konferencje naukowe i projekty międzynarodowe.

Habilitant niezwykle aktywnie uczestniczył w rozlicznych międzynarodowych i krajowych konferencjach naukowych, szczególnie wskazanych w *Wykazie osiągnięć*. Był również uczestnikiem międzynarodowych projektów naukowych, z których najważniejszym jest grant w programie HORYZONT 2020 Komisji Europejskiej pt. *EU Differentiation, Dominance and Democracy - EU3D*. W konsorcjum stworzonym na jego potrzeby brało udział kilka międzynarodowych uczelni i jednostek badawczych, m.in. University of Oslo (ARENA Centre for European Studies), LUISS Guido Carli (Rzym), Uniwersytet w Bratysławie i Hellenic Foundation for European and Foreign Policy (Ateny).

2.3 Osiągnięcia dydaktyczne

Od chwili zatrudnienia w Instytucie Studiów Europejskich UJ (do 2021 r.: Instytucie Europeistyki) Habilitant prowadził łącznie 19 przedmiotów, obejmujących przede wszystkim zagadnienia praw człowieka, prawoznawstwa, prawa europejskiego i międzynarodowego, prawa EKPCz, prawa administracyjnego, jak również filozofii współczesnej i animal studies. Zajęcia te były przygotowywane dla kierunków „studia europejskie”, „europeistyka”, „BA in European Studies”, jak również dla studentów programu Erasmus+ i innych programów wymian międzynarodowych. Współprowadzę seminaria licencjackie na kierunkach „studia europejskie” oraz „BA in European Studies”. W latach 2021-2022 prowadził również zajęcia na studiach podyplomowych kierunku „dyplomacja kulturalna”.

W przeprowadzonej w 2022 r. ocenie pracowników UJ otrzymał za dydaktykę najwyższą ocenę – A. W wewnętrznych anonimowych ankietach studenckich w latach 2017 – 2023 otrzymywał oceny za dydaktykę różnych przedmiotów w przedziale od 4.64 do 5.00 (przy ocenie 5.00 jako maksymalnej).

W tym okresie był promotorem 11 prac magisterskich i 16 prac licencjackich (w tym jednej obronionej na UAM w ramach programu MOST), jak również recenzentem 3 prac magisterskich i 7 licencjackich. Od 2021 r. jest promotorem pomocniczym doktorantki interdyscyplinarnego programu *Society of the Future* na Uniwersytecie Jagiellońskim.

2.4. Osiągnięcia organizacyjne.

Poza wspomnianym wyżej kierowaniem centrum Nomos, Habilitant od 2017 r. jest koordynatorem programu Erasmus+ w Instytucie Studiów Europejskich (wcześniej: Instytucie Europeistyki), a od 2020 r. – pełnomocnikiem Dziekana Wydziału Studiów Międzynarodowych i Politycznych ds. bezpieczeństwa i przeciwdziałania dyskryminacji. Prócz bieżącego rozpatrywania spraw związanych z dyskryminacją, mobbingiem, molestowaniem i molestowaniem seksualnym wśród osób pracujących i studiujących na WSMiP UJ – zajecie to polegała również na określeniu ram działania pełnomocnika, organizowaniu spotkań i szkoleń, stałej współpracy z innymi instytucjami UJ pełniącymi podobne funkcje oraz przygotowaniu projektu kodeksu dobrych praktyk dla WSMiP UJ.

W latach 2020-2023 pełnił funkcję sekretarza Komisji ds. etyki badań naukowych Instytutu Studiów Europejskich. Habilitant był odpowiedzialny za przygotowanie projektu regulaminu komisji, recenzowanie składanych wniosków (wraz z innymi członkami i członkiniami Komisji) oraz wystawianie decyzji Komisji, jak również część obsługi jej kontaktów zewnętrznych. Od 2023 r. jest członkiem Wydziałowej Komisji ds. etyki badań naukowych. Od 2020 r. pełnię funkcję rzecznika dyscyplinarnego UJ ds. studentów i doktorantów.

W przeprowadzonej w 2022 r. ocenie pracowników UJ Habilitant otrzymał za działalność organizacyjną najwyższą ocenę – A.

Dodatkowo w okresie po uzyskaniu stopnia doktora nauk prawnych organizował lub współorganizował 5 konferencji naukowych, w tym 3 międzynarodowe (por. *Wykaz osiągnięć*, p. 8).

2.5 Habilitant również oddaje swój czas na działalność popularyzująca naukę

Od 2022 r. jest uczelnianym kierownikiem projektu RADAR - Raising Awareness on Disinformation: Achieving Resilience, współprowadzonego przez brukselski think tank TEPSA oraz takie instytucje, jak Österreichische Gesellschaft für Europapolitik, Istituto Affari Internazionali, Finnish Institute of International Affairs i Institut für Europäische Politik. Jego celem jest organizacja publicznych debat oraz tzw. *youth labs*, poruszających kwestie dezinformacji we współczesnym świecie oraz uczących, w jaki sposób odróżniać weryfikowalne informacje od nierzetelnych.

W okresie po uzyskaniu stopnia doktora nauk prawnych był również uczelnianym kierownikiem projektu *e-OpenSpace*, finansowanego ze środków programu Erasmus+ Komisji Europejskiej, który miał na celu propagowanie wiedzy o prawnych i praktycznych aspektach ochrony danych osobowych. Projekt ten, prowadzony w latach 2017-2019 z partnerami z Włoch, Chorwacji i Bułgarii oraz polskim Urzędem Głównego Inspektora Ochrony Danych Osobowych (od 2018 r. – Urzędem Ochrony Danych Osobowych) doprowadził do stworzenia platformy internetowej popularyzującej informacje o RODO.

W latach 2020-2021 dwukrotnie prowadził zajęcia nt. Unii Europejskiej dla krakowskich licealistów w ramach projektu *Klikasz - masz! Unia Europejska i NATO – to jest proste! E - kurs dla uczniów szkół średnich z wybranych zagadnień dotyczących funkcjonowania Unii Europejskiej i NATO*, organizowane przez Fundację Instytut Studiów Strategicznych oraz Wydział Polityki Społecznej i Zdrowia Urzędu Miasta Krakowa. Był również prowadzącym publicznych paneli dyskusyjnych dla młodzieży i studentów organizowanych przez Instytut Studiów Strategicznych – pt. *Europa dla Młodych. Rządy prawa: Polska i Unia Europejska na kursie kolizyjnym?* (18.11.2021) i *Europa dla młodych. Bezpieczeństwo za prawa obywatelskie. Naprawdę tego chcemy?* (3.12.2021).

2.6. Konkluzja

Dorobek naukowy Habilitanta, oceniony w ramach niniejszych punktów recenzji (2.2.,2.3.,2.4.,i 2.5) **zasługuje na ocenę jednoznacznie pozytywną**, należy również podkreślić że jest wybitny, przekraczający znacznie wymogi stawiane habilitantom w przewodach Habilitacyjnych

IV. Konkluzja recenzji

W oparciu o ocenę dorobku naukowego, stanowiącego znaczny wkład dra Przemysława Tacika w rozwój nauk prawnych oraz wykazywaną istotną aktywność naukową, a także w stopniu sumarycznie wystarczającym aktywność dydaktyczną i organizacyjną stwierdzam, że osiągnięcia **dra Przemysława Tacika spełniają wymóg znacznego wpływu na rozwój nauk społecznych oraz istotnej aktywności naukowej, stawiany osobom ubiegającym się o stopień doktora habilitowanego przez art. 219 powołanej na wstępie niniejszej recenzji ustawy.**

Marek Zirk-Sadowski